

Скрипник А. В., Гендлер Г. Г.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Статтю присвячено питанням трансформації прибуткового податку (податку з доходів фізичних осіб). Внесено пропозиції щодо змін чинного законодавства з метою зменшення недоліків закону про оподаткування доходів фізичних осіб, прийнятого 1 січня 2004 р.

Перехід до плоскої шкали оподаткування доходів громадян, здійснений в Україні 1 січня 2004 р., безсумнівно, відповідає побажанням більшості населення країни, а отже, і мажоритарному підходу [7]. Зупинимось тільки на двох головних цілях, що сприяли введенню нового закону. Це спрощення системи адміністрування та збільшення стимулів до детінізації фонду оплати праці. На жаль, останню мету навряд чи буде реалізовано повною мірою без суттєвого зменшення існуючого навантаження, а по суті, податку на фонд заробітної плати - значних соціальних платежів, які не сприяють процесу детінізації фонду заробітної плати [2; 3].

До суттєвих недоліків цього закону слід віднести закладену умову невиконаного бюджет-

ного обмеження, якщо під ним розуміти рівень надходжень від прибуткового податку з громадян з урахуванням темпів зростання, досягнутих до кінця 2003 р. [4].

Останнє трапилося внаслідок суттєвого зростання ефективної ставки оподаткування доходів громадян за останні роки, тому на початок 2004 р. ефективна ставка оподаткування суттєво перевищила 13 %, що без умови суттєвого зростання податкової бази має призвести до зменшення надходжень від цього податку [4]. Крім того, до суттєвих недоліків чинного законодавства слід віднести порушення базисних принципів оподаткування, до яких, перш за все, належить збереження існуючої ієрархії доходів громадян [1]. Цей принцип порушується внаслідок уведення соці-

альної податкової пільги замість неоподаткованого мінімуму [4]. Вирішення цього питання, наприклад повернення до неоподаткованого мінімуму в 2006 р., може призвести до значних матеріальних втрат місцевих бюджетів.

Усі наведені недоліки чинного законодавства щодо оподаткування доходів фізичних осіб свідчать про відсутність системного підходу до визначення оптимального для країни рівня оподаткування. Немає сумнівів, що надалі буде здійснено перехід від плоскої шкали оподаткування до кількох маржинальних ставок прогресивної шкали оподаткування доходів громадян. Не існує прикладів ринкових країн, де всі доходи оподатковуються за однією маржинальною ставкою [5]. Тому необхідно звертатися до базисних економічних принципів для визначення шляхів трансформації прибуткового податку в нашій країні. Вважаємо, що принцип історичних аналогів при зміні податкового законодавства, коли таким аналогом служить лише одна країна, не є виправданим. Необхідно поширити пошук власних шляхів унесення виправданих змін податкового законодавства.

Метою цієї праці є розробка апарату моделювання процесу оподаткування доходів громадян з метою збільшення функції суспільного добробуту.

Сучасна теорія оподаткування доходів громадян базується на працях Мірлса [6]. До нього не існувало підходу, який би базувався на компромісі між поняттями ефективності та соціальної спрямованості, під якою розуміємо зменшення нерівномірності розподілу доходів громадян, якої досягають шляхом уведення декількох маржинальних податкових ставок. Крім того, суттєвим у підході Мірлса було введення до розгляду інформації щодо здатності домогосподарств (платників податків) заробляти гроші.

Розглянемо, як положення цієї теорії можна використати для розрахунку оптимального рівня оподаткування в умовах трансформаційної економіки.

Завдання відбору оптимального рівня оподаткування

Оптимальний рівень оподаткування повинен максимізувати функцію суспільного добробуту. Максимізація має виконуватися за умови існування двох обмежень. Перше - це виконання бюджетного обмеження, тобто надходження від прибуткового податку має перевищувати мінімальний рівень, необхідний для виконання узгодженим урядом власних повноважень.

В умовах України це обмеження стосується місцевих бюджетів, для яких податки на доходи фізичних осіб є одним з головних джерел фінан-

сування [4]. Друге обмеження має назву природно-відібраного обмеження, завдяки якому кожне домогосподарство має можливість вибрати серед усіх варіантів доходу до оподаткування та споживання такий, який максимізує власну функцію корисності [3].

Нехай домогосподарство пропонує l одиниць праці ($0 < l < 1$) та споживає X одиниць товару ($X > 0$). Надалі попит та пропозиція окремих домогосподарств можуть бути відокремлені за допомогою індексів. Крім того, кожне домогосподарство характеризується рівнем майстерності S (здатністю заробляти гроші). Величину S можна розглянути як вартість праці домогосподарства за одиницю часу.

Домогосподарство, яке пропонує l одиниць праці за ціною S , має власний дохід

$$ZH(S) = lS.$$

Визначимо сплачені податки $T(\bar{Z})$ та функцію споживання $C(\bar{Z}T(\bar{Z}))$.

Якщо вважати ціну на товар X одиничною, то домогосподарство може спожити таку кількість одиниць товару:

$$X(S) < C(\bar{Z}(S)) - \bar{Z}(S) - T(\bar{Z}(S)). \quad (1)$$

Здатність заробляти гроші S вважається неперервною випадковою величиною S , яка є розподіленою на деякому проміжку $[S_1; S_2]$ або на інтервалі $(0; \infty)$.

Нехай функція розподілу цієї величини визначається $G(S)$ як частка населення зі здатністю заробляти не більше, ніж S ; а функція щільності розподілу як $\gamma(S)$.

Домогосподарство має функцію корисності, яка залежить від кількості спожитих товарів X та кількості запропонованої праці l :

$$U = U(X; l). \quad (2)$$

Знаки «+» та «-» у виразі (2) відповідають знакам першої похідної. Кожне домогосподарство прагне до збільшення функції корисності за умови виконання бюджетного обмеження:

$$\max U(X; l), \text{ при } X(S) < C(Sl(S)). \quad (3)$$

Визначимо $U(S) = U(X(S); l(S))$ як максимальне значення функції корисності. У відсутності оподаткування домогосподарств здатності S має бюджетне обмеження: $X \leq Sl$.

Розглянемо проблему максимізації функції корисності графічно: в координатах X – кількість споживання, Z – дохід до оподаткування (рис. 1).

Гradient нахилу кривої Z відносно осі дорівнює $1 - t(S)$, де $t(S)$ – ставка оподаткування доходів громадян здатністю S .

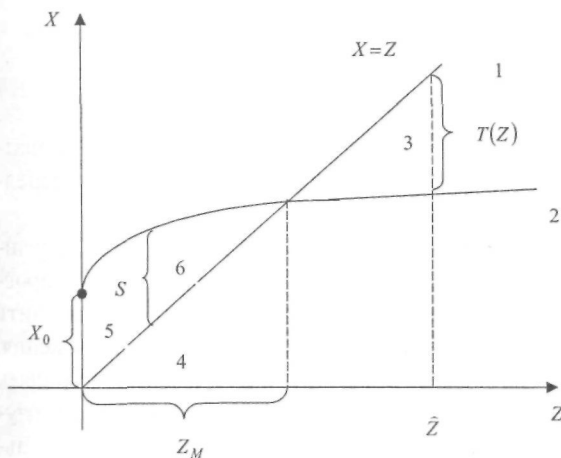

Рис. 1. Бюджетне обмеження після оподаткування:
 1) бюджетне обмеження до оподаткування;
 2) бюджетне обмеження після оподаткування;
 3) сплачення податків;
 4) Z_M – неоподатковуваний мінімум;
 5) X_0 – допомога на випадок безробіття;
 6) область соціальної допомоги.

При побудові моделі вважається, що населення має такі переваги відносно споживання та вільного часу:

$$U_x \leq 0, U_e \geq 0, U_{xx} \leq 0; \quad (4)$$

$$U_e(X, l) \rightarrow -\infty \text{ при } l \rightarrow 1. \quad (5)$$

Остання умова визначає, що працівник бажає запобігти випадку, коли взагалі немає вільного часу.

Уведено поняття маржинальної субституції споживання доходами до оподаткування (фактору монотонності):

$$\Phi = -\frac{U_Z}{U_X}, \quad (6)$$

який має властивість:

$$\Phi_S = -\frac{\partial \Phi}{\partial S_X} \leq 0, \quad (7)$$

якщо $Z(S)$ є зростаючою функцією S .

Тільки за таких умов функція власної корисності має максимум [7]. Обираючи рівень власних доходів, домогосподарство визначає відповідний рівень оподаткування, тобто пару дохід – споживання.

Характеристики оптимального оподаткування

Використовуючи особисті пропозиції праці та попит на працю, побудуємо її загальні характеристики.

Нехай середня пропозиція праці визначається:

$$\bar{Z} = \int_0^{\infty} \bar{Z}(S) \gamma(S) dS, \quad (8)$$

де $\gamma(S)$ – функція щільності розподілу здібностей, а \bar{X} – загальний попит на працю. Тоді

$$\bar{X} = \int_0^{\infty} x(S) \gamma(S) dS. \quad (9)$$

Оптимальний рівень оподаткування можна визначити за умовами максимізації функції суспільного добробуту у вигляді функції Версона – Самуельсона [7]:

$$W_0 = \int_0^{\infty} W(U(S)) \gamma(S) dS, \quad (10)$$

де $W(U(S))$ – функція суспільного добробуту, $W_{SS}'' \leq 0$.

Позначимо величину загального попиту $X = \bar{X} \cdot N$, а загальної пропозиції $Z = \bar{Z} \cdot N$, де N – кількість населення.

Існує два обмеження на максимізацію функції суспільного добробуту.

Перше – це бюджетне обмеження:

$$X \leq F(Z). \quad (11)$$

Друге обмеження безпосередньо стосується уряду і виражається через кількість праці, що споживається урядом $Z(G)$. З урахуванням цього (11) можна подати:

$$X \leq F(Z - Z_G). \quad (12)$$

Крім того, необхідно ввести бюджетне обмеження уряду. Позначимо кількість коштів, що збирається до бюджету, як $R = Z_G$. Тоді бюджетне обмеження уряду має вигляд:

$$R \leq N \int_0^{\infty} (Z(S) - x(S)) \gamma(S) dS. \quad (13)$$

Розглянемо плоску шкалу оподаткування (одна податкова ставка). Тоді сплачені податки:

$$T(Sl) = -\tau + tSl, \quad (14)$$

де τ – величина субсидій, t – податкова ставка, $0 \leq t \leq 1$.

Слід зазначити, що вираз (14) можна перетворити у разі існування неоподаткованого мінімуму [2]:

$$T(Sl) = t \cdot \left(Sl - \frac{\tau}{t} \right),$$

де $\tau/t = y_0$ – неоподатковуваний мінімум.

Звідси субсидії у виразі (14): $\tau = y_0 \cdot t$.

Споживання можна подати у вигляді $X = \tau + \zeta Sl$, де $\zeta = 1 - t$.

Умова першого роду максимізації функції корисності окремої людини:

$$\frac{U_e}{U_x} = \zeta S.$$

Уведемо функцію корисності особи з урахуванням сплачених податків та субсидій:

$$V(\zeta, \tau, S) = U(\tau + \zeta Sl(\zeta, \tau, S)).$$

Оптимізаційна проблема уряду полягає в тому, щоб, змінюючи параметри податкової системи (рівень субсидії, рівень оподаткування тощо), досягти максимізації функції суспільної користі:

$$\max(\tau, \zeta) \int_0^X W(V(\zeta, \tau, S)) \gamma(S) dS \quad (15)$$

за умови існування бюджетного обмеження:

$$N \int_0^X (-\tau + (1 - \zeta) S I(\zeta, \tau, S)) dS = R.$$

Розв'язок задачі (15) увійде до визначення оптимального рівня оподаткування, яке максимізує функцію суспільної користі за наявності бюджетного обмеження (15):

$$t = \frac{\bar{Z} - Z(\beta)}{-\left(\frac{d\bar{Z}}{dt}\right)}, R = const, \quad (16)$$

де $\bar{Z} = \int_0^{\infty} Z(S) \gamma(S) dS$, $\beta(S)$ – маржинальна користь доходу,

$$z = (\beta) = -\frac{d\tau}{d\zeta}.$$

Вважається, що чисельник виразу (16) є додатним, а величина $\frac{d\bar{Z}}{dt}$ – від'ємна, оскільки збільшення рівня оподаткування зменшує мотивацію праці. Тоді якщо зміни рівня оподаткування суттєво впливають на мотивацію праці, то оптимальний рівень оподаткування має бути зменшений.

Функцію суспільного добробуту можна подати у вигляді [7]:

$$W = \frac{N}{v} \int e^{-vU} \gamma(S) dS, v \geq 0, \quad (17)$$

де параметр v визначає співвідношення цілей ефективності та соціальної спрямованості.

Якщо $v = 0$, то це означає, що віддається перевага цілям ефективності, при збільшенні v переважають цілі соціальної спрямованості.

Функція користі окремої особистості задається у вигляді функції Кобба – Дугласа [8]:

$$U = \ln x + \ln(1 - l). \quad (18)$$

У цій постановці еластичність зі споживання та вільного часу є однаковою та дорівнює 1. Це, однак, не є властивим в умовах України: еластичність користі зі споживання більша, ніж у вільного часу [3].

Нехай здатність заробляти гроші має логнормальний розподіл [6]:

$$\gamma(S) = \begin{cases} \frac{1}{S\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{\ln^2(S+1)}{2}\right), & S \geq 0. \\ 0, & S < 0. \end{cases}$$

Крім того, функція щільності розподілу здатності заробляти гроші замінюється безпосередньо розподілом доходів громадян.

Відомо, що практично у всіх країнах маржинальні податкові ставки зростають поруч зі зростанням доходів, тому певний інтерес становить кількісний аналіз ефективності цього положення.

На основі кількісного моделювання роблять висновки щодо рівня оподаткування максимізуючою функцією суспільного добробуту. Результати суттєво залежать від вибору параметра v у формулі (17), якій відповідає ступінь співвідношення цілей ефективності та соціальної спрямованості.

Для утилітарного випадку ($v = 0$) маржинальні податкові ставки не перевищують 26 % та зменшуються зі зростанням доходів.

Податкове навантаження, яке розраховують як відношення сплачених податків до доходу, у цьому разі не перевищує 15 % (рис. 2).

Коли переважають цілі соціальної спрямованості податкової політики ($v = 1$), маржинальні податкові ставки досягають 34 % (рис. 3), однак вони зменшуються зі зростанням доходів. Маржинальні податкові ставки для значних доходів не перевищують 20 %, а податкове навантаження, яке зростає зі зростанням доходів, досягає 17 %. При незначних доходах податкове навантаження має від'ємне значення - передбачаються субсидії.

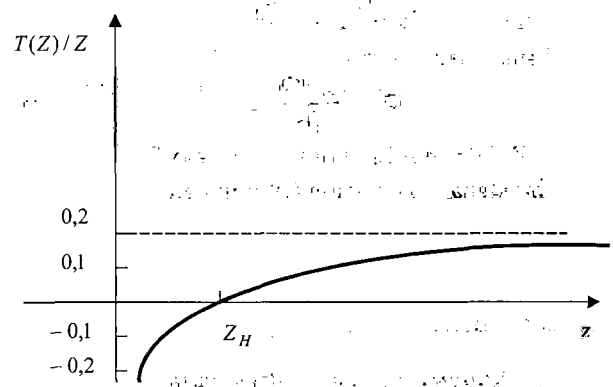

Рис. 2. Податкове навантаження з урахуванням субсидій

Розглянемо відповідність українського законодавства про оподаткування доходів фізичних осіб сучасним тенденціям оподаткування доходів громадян.

Для 2004 р. залежність сплачених податків від доходу має такий аналітичний вигляд:

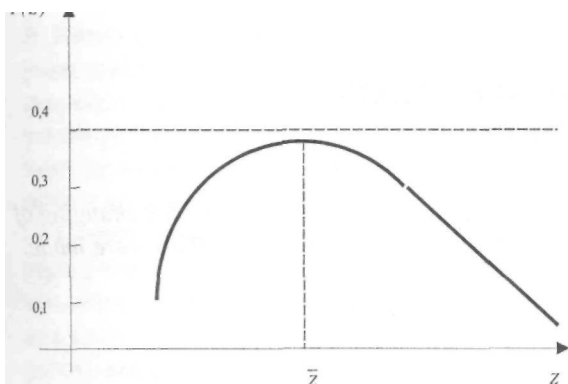

Рис. 3. Маржинальні податкові ставки, які максимізують функцію суспільної корисності

$$T(z) = \begin{cases} 0, & z \leq 0,3MЗ \\ 0,13(z - 0,3MЗ) & 0,3MЗ \leq z \leq 1,4ПМ, \\ 0,13z & z \geq 1,4ПМ \end{cases}$$

де $MЗ$ - мінімальна заробітна плата; $ПМ$ - прожитковий мінімум.

Перехід до плоскої шкали з 1 січня 2004 р. має негативні наслідки для місцевих бюджетів, оскільки ефективна ставка оподаткування доходів громадян до початку 2004 р. становила Ю і 7 %, а ефективна ставка за плоскою шкалою оподаткування з урахуванням соціальної податкової пільги у 2004 р. менша 13 % [4]. Часовий хід надходжень від податку з доходів фізичних осіб подано на рис. 4. Як бачимо з рисунка, після 1 січня 2004 р. виникло істотне зменшення величини надходжень, а потенційні втрати місцевих бюджетів внаслідок переходу до плоскої шкали в оподаткуванні досягають межі близько 4 млрд грн. Однак швидкість зростання надходжень у 2004 р. збільшилася внаслідок зростання номінальних доходів громадян, а також, можливо, внаслідок часткової детінізації фонду оплати праці.

Однак подальша детінізація фонду оплати праці уповільнюється високим рівнем соціальних платежів, які, по суті, є оподаткуванням фонду заробітної плати. Крім того, до недоліків чинного законодавства слід віднести порушення існуючої ієрархії доходів (до оподаткування) внаслідок існування соціальної податкової пільги [4], за якою до забезпечених належать громадяни із

доходами понад 1,4 прожиткового мінімуму. Пропонується замінити соціальну податкову пільгу неоподатковуваним мінімумом, але це також призведе до зменшення надходжень від податку з доходів фізичних осіб.

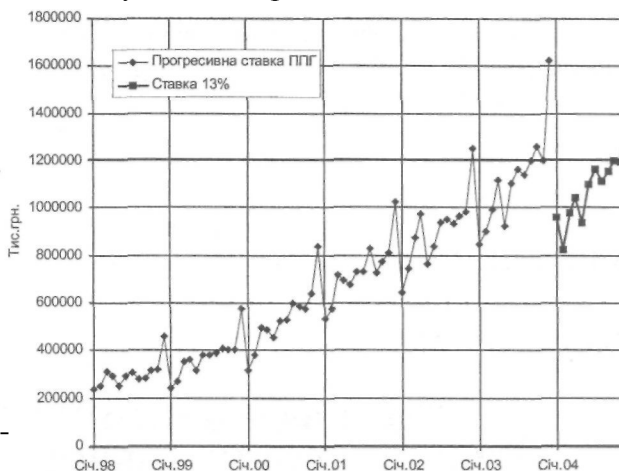

Рис. 4. Часовий хід податку з доходів фізичних осіб

Висновки

1. Залежність доходу після оподаткування повинна мати неперервний характер. Цього можна досягти шляхом зміни податкової соціальної пільги на неоподатковуваний мінімум.
2. Неоподатковуваний мінімум повинен бути суттєво збільшеним та наближеним до прожиткового мінімуму.
3. Процес оподаткування доходів фізичних осіб має передбачати введення субсидій, які гарантують існування на рівні прожиткового мінімуму.

Що стосується подальшого введення нелінійної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, то це може бути здійснено лише за умов детінізації економіки.

Детінізація економіки пов'язана не тільки з реформуванням прибуткового податку з громадян, а й зі зменшенням ставок соціальних платежів. Крім того, процес детінізації повинен сприяти подальшим крокам до проведення пенсійної реформи, а також наданню податкових кредитів.

1. *Аткинсон Э. Б., Стиглиц Д. Э.* Лекции по экономической теории государственного сектора,- М.: Аспект Пресс, 1995.-831 с.
 2. *Скрипник А.* Про співвідношення неоподаткованого мінімуму та ставки податку на прибуток громадян України // Вісник НБУ- 2001.- №> 5.- С 50-54.
 3. *Скрипник А.* Державне регулювання трансформаційної економіки: Монографія,- Ірпінь, Академія державної податкової служби України, 2002.- 312 с.
 4. *Скрипник А., Беляев В.* Ожидаемые последствия перехода к плоской шкале налогообложения доходов граждан // Экономист.- 2003.- № 10,- С. 40-43.

5. *Graham J.* The international handbook of corporate and personal taxes.- London: Chapman & Hall.- 1994.- P. 577-584.
 6. *Merrlees I. A.* An exploration in the theory of optimum income taxation II *Rexiw of Economic Studies*.- 1971.- № 38.-P. 175-208.
 7. *Myles G. D.* Public economics.- Cambridge university press, 1995.-P. 383-407.
 8. *Saez E.* Optimal tax rates and elasticity II *Proceeding ninety second annual conference*.- 1999.- Atlanta, Georgia.-P. 64-71.

A. Skripnik, G. Gendler

MODERN VIEWS ON DEFINITION
PROFIT TAX RATE

The paper is devoted to the problems of profit tax transformation. Some suggestions for changing of current jurisdiction for cutting the exiting fallings of profit tax (ruling from 01.01.2004) were made.